

Алла Миколаївна УЖВА

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-5239-5516

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

Ужва А. М. Соціально-економічні аспекти підвищення зайнятості населення сільських територій регіону. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 188-193.

Анотація

В статті висвітлено сучасні проблеми зайнятості на сільських територіях регіону, розкриті питання необхідності її підвищення та окреслено аспекти соціально-економічного характеру. Встановлено, що нинішній соціально-економічний стан сільських територій, як і аграрного сектора економіки, перебуває у критичній фазі, яка тягне за собою дестабілізацію всієї економіки. При цьому чітко окреслюється основна проблема – в українському селі є великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею. Аграрний сектор, що є домінуючим на сільських територіях, сьогодні найбільша площа для реалізації свого трудового потенціалу населенням. Сільськогосподарські підприємства і господарства населення (особисті селянські господарства) є основними організаційними формами зайнятості населення сільських територій в аграрному секторі. Обґрунтовано напрями розвитку зайнятості на сільських територіях, де запропоновано запровадження зеленого туризму як важливої складової підвищення зайнятості сільського населення в регіоні. Виділено стратегічні напрями підвищення зайнятості населення сільських територій, зокрема: використання матеріальної підтримки та ініціативи безробітних громадян для організації ними власної підприємницької діяльності; удосконалення освітньої й професійної підготовки населення відповідно до потреб економіки та сільського ринку праці; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу через запровадження зеленого туризму; нарощування обсягів сільськогосподарської продукції, що створить передумови для відтворення робочих місць; усунення дисбалансу ринку праці шляхом прийняття необхідних для цього заходів як на макро-, так і на мікрорівнях. Запропоновано як найперспективніший напрям забезпечення зайнятості на селі використовувати такий вид підприємницької діяльності, як зелений туризм, який визнаний в Європі як пріоритетний у сфері відпочинку, адже від його ефективного розвитку значною мірою залежить перспектива сільських територій, їх інфраструктура, наповнення місцевого бюджету, ріст добробуту територіальних громад. Крім того, зелений туризм розширює сферу зайнятості сільського населення, створює нові робочі місця – особливо для жінок.

Ключові слова: сільське населення, регіон, зайнятість, сільські території, зелений туризм.

Alla UZHVA

Doctor of Sciences (Economy), Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Audit, Petro Mohyla Black Sea National University

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF INCREASE IN EMPLOYMENT OF POPULATION IN RURAL TERRITORY OF THE REGION

Uzhva A. Socio-economic aspects of increase in employment of population in rural territory of the region. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. № 1, pp. 188 – 193.

Abstract

The article highlights the current problems of employment in the rural areas of the region, reveals the need to increase it, and outlines aspects of a socio-economic nature. It was established that the current socio-economic state of rural areas, as well as the agrarian sector of the economy, is in a critical phase, which entails the destabilization of the entire economy. At the same time, the main problem is clearly outlined - there is a large labor potential in the Ukrainian countryside, which is not engaged in productive work. The agrarian sector, which is dominant in rural areas today, is the largest area for the population to realize its labor potential. Agricultural enterprises and households (personal peasant farms) are the main organizational forms of employment of the population of rural areas in the agricultural sector. The directions for the development of employment in rural areas are justified, where the introduction of green tourism is proposed as an important component of increasing the employment of the rural population in the region. Strategic directions for increasing the employment of the population of rural areas have been identified, in

© Алла Миколаївна Ужва, 2022

particular: the use of material support and the initiative of unemployed citizens to organize their own business activities; improvement of educational and professional training of the population in accordance with the needs of the economy and the rural labor market; promoting the development of small and medium-sized businesses through the introduction of green tourism; increasing the volume of agricultural products, which will create prerequisites for the reproduction of jobs; eliminating the imbalance of the labor market by taking the necessary measures at both macro and micro levels. It is suggested that the most promising way to provide employment in the countryside is to use such a type of entrepreneurial activity as green tourism, which is recognized in Europe as a priority in the field of recreation, because the perspective of rural areas, their infrastructure, the filling of the local budget, and the growth of the well-being of territorial residents largely depend on its effective communities development. In addition, green tourism expands the sphere of employment of the rural population, creates new jobs, especially for women.

Keywords: rural population, region, employment, rural areas, green tourism.

JEL classification: E24; J21

Вступ

Підвищення зайнятості населення сільських територій значною мірою залежить від здійснення соціально-економічних заходів. Для більшості сільського населення України зайнятість – це головне джерело доходів, від характеру її тенденцій та сфери залежать матеріальні інтереси людини, соціальний статус і спосіб життя селян. В сучасних умовах функціонування аграрного сектору селянин здобув право власника землі і має вільно працювати на ній. Одним із негативних наслідків вирішення цієї проблеми є зростання масштабів безробіття та бідності, зниження реальних доходів селян. Тобто, водночас із цим руйнується сільська поселенська мережа і, як наслідок, система соціально-економічного розвитку українського села. Тому для вирішення організаційно-економічних питань щодо поліпшення зайнятості населення необхідно змінити всю систему соціально-економічних відносин на селі. У практичному відношенні це має означати, перш за все, відмову органів державної влади від традиції вирішувати соціальні проблеми села у останню чергу та формувати фінансове забезпечення соціальної розбудови поселенської мережі за залишковим принципом. Такий підхід не дозволяє сьогодні вирішувати актуальні питання для сільської місцевості – зниження надміру високих темпів зайнятості та значних втрат людського капіталу на селі. З іншого боку необхідно невідкладно поглибити й підвищити соціально-економічну результативність розвитку аграрних відносин, яка зумовлена, передусім, низькою соціально-економічною результативністю.

Питання зайнятості сільського населення висвітлені у працях провідних українських вчених: Д.П. Богині, О.Г. Булавка, О.М. Бородіної, О.А. Бугуцького, В.В. Вітвіцького, І.Ф. Гнибіденка, В.М. Гейця, В.С. Дієсперова, Г.І. Купалової, В.В. Лагодієнка, Е.М. Лібанової, В.Я. Месель-Веселяка, О.Д. Руснака, П.Т. Саблука, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, К.І. Якуби. Заслужують на увагу праці зарубіжних вчених: В.Г. Костакова, Л.І. Костіна, І.С. Маслової, Г.Е. Слезінгера, А. Чайнова, Дж. Кейнса, А. Маршала, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта та ін. Проте, подальшого дослідження та науково-практичного обґрунтування потребують проблемні аспекти підвищення зайнятості населення сільських територій в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження соціально-економічних аспектів підвищення зайнятості населення сільських територій з врахуванням впливу природних та економічних особливостей регіону.

Виклад основного матеріалу

Конституція (ст. 1, ст. 3) визначає Україну як соціальну державу, яка зобов'язана проводити активну державну соціальну політику, спрямовану на забезпечення громадянам найважливіших соціальних прав, до яких, безумовно, відноситься право на працю та її гідну оплату, на житло, освіту, охорону здоров'я, на соціальний захист, тобто на гідний рівень добробуту [1].

Соціальною є держава, яка базується на розвиненому громадянському суспільстві,

збалансованій економіці та ефективній правовій системі, на основі чого вона здатна забезпечити суспільний прогрес, гідний рівень життя населення, гарантувати соціальну стабільність, соціальну безпеку, соціальний захист. Ключовим принципом соціальної держави є принцип соціальної справедливості, що є загальноновизнаною цінністю сучасного демократичного суспільства [2].

Порушення принципу соціальної справедливості у сфері зайнятості насамперед пов'язане з проявами дискримінації та відторгненням на ринку праці. Таким чином, подолання соціального відторгнення та дискримінації на ринку праці, зниження ризиків у цій сфері стають найважливішими завданнями вітчизняної соціальної політики і функцією соціальних інститутів як гарантів стабільності українського суспільства [2, 3].

В Україні політика зайнятості населення сільських територій реалізується через державні та регіональні програми, орієнтовані на підтримку вразливих груп населення (особи з інвалідністю, молодь, жінки, особи старшого віку), проте пропонувані заходи здебільшого спрямовані на адаптацію ринку праці до наявних економічних реалій, і питання ефективної зайнятості сільського населення як індикатора розвитку сільських територій вони не розв'язують або розв'язують лише частково. Програми соціально-економічного розвитку сільських територій мають складатися з цільових державних (галузевих) програм розбудови економічної та соціальної інфраструктури та поселенської мережі. Зайнятість – це такий стан продуктивних сил, за якого людина, група людей окремого села, регіону, країни в цілому з метою максимального задоволення особистих та суспільних життєвих потреб включаються у трудову діяльність.

На загострення ситуації у зайнятості населення сільських територій протягом останніх років мали вплив зокрема такі негативні фактори:

- особисті селянські господарства населення перетворюються в головне джерело доходів;
- заробітна плата в сільськогосподарських підприємствах залишається дуже низькою та не виконує відтворну функцію;
- знижується демографічно відтворювальний процес на селі;
- активізується міграція сільського населення як до обласних (районних) центрів, так і за кордон;
- триває вплив спеціалістів і представників інтелігенції із сіл через погіршення соціокультурної та виробничої діяльності.

Погоджуємося з дослідниками, що в результаті російської окупації півострова Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей і розгортання російсько-українського збройного конфлікту значна частина жителів цих регіонів стали вимушеними мігрантами – тимчасово переміщеними особами. Певна їх частина оселилася на сільських територіях поза ОРДЛО та подалі від прифронтової смуги. Пік міграційного приросту населення сільських територій припав на 2016 р. і з 2017 р. пішов на спад. Зважаючи на причини виникнення, таке явище є обмеженим у просторі й часі, і його треба сприймати саме як форс-мажорні обставини, а не тенденцію. Натомість тенденцією є скорочення чисельності сільського населення України, в тому числі і за рахунок міграції [5, 6].

Отже, нинішній соціально-економічний стан сільських територій, як і аграрного сектора економіки, перебуває у критичній фазі, яка тягне за собою дестабілізацію всієї економіки області. При цьому чітко окреслюється основна проблема – в українському селі є великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею. Аграрний сектор, що є домінуючим на сільських територіях, сьогодні найбільша площа для реалізації свого трудового потенціалу населенням. Сільськогосподарські підприємства і господарства населення (особисті селянські господарства) є основними організаційними формами зайнятості населення сільських територій в аграрному секторі.

На сьогодні соціально-економічна природа господарств населення проявляється в їх підприємницькій орієнтації, збереженні приватного сімейно-трудоного устрою життя, збільшення соціальної, культурної, економічної мотивації до праці на землі всіх

учасників таких суб'єктів господарювання. Мале сільськогосподарське підприємство, створене на базі господарств населення із високою соціальною значимістю, потребує підтримки у регіонах та на сільських територіях на основі запровадження цільових комплексних програм культурної орієнтації [4].

Вважаємо, що з метою розвитку ОСГ на підприємницьких засадах необхідною умовою є вмiла пропаганда малого підприємництва, організація навчання дітей в аграрних коледжах та ВНЗ, підвищення привабливості інституту малих форм господарювання на селі. Окрім того, необхідно посилити увагу до розвитку регіональних цільових програм комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій, де створено або наявні перспективи для розвитку ОСГ підприємницького типу.

Якщо скорочення населення за рахунок природного фактору притаманне і для українського міста, і села, то фактор «сальдо міграції» для міських поселень, на відміну від сільських, – переважно додатний. Це означає, що депопуляція сільських територій, в числі інших факторів, відбувається за рахунок виїзду сільських жителів у місто та за кордон [5, 6].

На нашу думку, одним з найперспективніших напрямів забезпечення зайнятості населення сільських територій є використання такого виду підприємницької діяльності, як зелений туризм. Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [7]. Саме останній визнаний в Європі як пріоритетний у сфері відпочинку, адже від його ефективного розвитку значною мірою залежить перспектива сільських територій, їх інфраструктура, наповнення місцевого бюджету, ріст добробуту територіальних громад. Крім того, він розширює сферу зайнятості сільського населення, створює нові робочі місця – особливо для жінок.

Діяльність з надання послуг у сфері сільського зеленого туризму не відноситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму не перевищує річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним. Розмір прожиткового мінімуму встановлюється законодавством України. У разі перевищення рівня доходів надання послуг сільського зеленого туризму має здійснюватися на засадах підприємництва. При цьому в якості суб'єкта підприємницької діяльності може бути зареєстрований як сам сільський господар, так і будь-хто із членів його родини, що постійно проживає з ним та не має обмежень у здійсненні зазначеної діяльності [7].

Ефективність впровадження зеленої економіки в сільськогосподарському виробництві визначають такі напрями: зменшення порушення структури та ущільненості ґрунту за рахунок агротехнічних заходів; науково обґрунтоване застосування меліорації земель сільськогосподарського призначення; скорочення втрат поживних речовин в ґрунті; зменшення хімічного навантаження за рахунок використання екологічно безпечних добрив; використання науково обґрунтованих сівозмін; впровадження екологічно безпечних біологізованих технологій вирощування продукції.

Люди через зміни умов життя у великих містах-мегаполісах усе далі відходять від природи. Проживання в таких містах призводить до ізоляваності людини, почуття самотності, надмірних навантажень на нервову систему, спричинених постійним психологічним напруженням і стресами. Усе частіше мешканці великих міст потерпають від нервових розладів та різних захворювань нервової системи. Тому у них з'являється природне і цілком зрозуміле бажання виїхати на природу, щоб у спілкуванні з нею розвантажити свою нервову систему від негативного впливу, який накопичився в умовах міського проживання.

Зелений туризм є новою формою підприємницької діяльності, що формує ринкове середовище у вітчизняному агропромисловому комплексі. Його розвиток

сприяє створенню нових робочих місць на селі, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу у малі форми сільськогосподарського виробництва, є важливим джерелом формування місцевих бюджетів і бюджетів селянських родин. Вони стають буферною зоною, яка знижує ризики руйнування потенціалу великотоварного аграрного виробництва.

Позитивний вплив на розвиток сільського зеленого туризму в Україні мають наступні фактори: ріст попиту на відпочинок у сільській місцевості; унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл; багаті рекреаційні ресурси; екологічна чистота сільської місцевості; наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів; традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок; можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

Стратегічною ж метою розвитку сільського зеленого туризму в Україні повинно стати:

- створення конкурентоспроможного національного продукту не тільки для внутрішнього ринку, а і світового, який здатний задовольнити вибагливого споживача;
- розширити ринок послуг внутрішнього ринку;
- забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення.

Отже, зелений туризм здійснює позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини, а також розширює канали реалізації продукції підсобного господарства селянина.

З точки зору підвищення зайнятості новітня аграрна політика має вирішувати такі завдання:

- закріплення й подальший розвиток позитивних надбань усіх складових аграрних відносин – земельних, майнових, організаційних тощо. Найважливішим тут має стати збереження та створення нових робочих місць з метою забезпечення ефективного використання земельних угідь і майна з поступовим переходом до повного подолання безробіття на селі;

- створення передумов усім селянам для реалізації прав власності та прискорення процесів становлення й утвердження на селі приватного сектору, відкриття широкого простору для формування малих і середніх власників при забезпеченні достатньо високої соціальної їх захищеності;

- виведення на істотно вищий рівень організаційно-економічні та соціально-економічні відносини на селі, розглядаючи їх в аспекті соціального партнерства. Визначальним при цьому має стати підвищення рівнів оплати праці з поступовим наближенням її розміру до середньої по національному господарству при одночасному зростанні в ній грошової частки.

Реалізація положень аграрної політики має здійснюватися на основі ефективно діючої управлінської вертикалі з її достатньо високонадійною серцевиною – надійним кадровим потенціалом і належним забезпеченням робочою силою. Незважаючи на виняткову важливість і давню традиційність розв'язання, ці проблеми вирішуються не виправдано повільно. Причиною цього є численні прорахунки держави у проведенні аграрної реформи, зокрема відсутність належних фінансово-кредитних та податкових механізмів, необґрунтоване створення великих аграрних підприємств, виключення їх із соціального розвитку сільських територій, істотне скорочення соціальних гарантій працюючих в них тощо. Крім того, слід зазначити надзвичайно пасивне сьогодні відношення переважної кількості сільських жителів до вирішення проблем виробничого спрямування та соціально-економічного розвитку сільських територій на місцевому рівні, а іноді невміння, небажання захистити свої ж інтереси.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сучасний соціально-економічний стан сільських територій, як і аграрного сектора економіки, перебуває у критичній фазі, яка тягне за собою дестабілізацію всієї економіки

регіону. При цьому чітко окреслюється основна проблема – в українському селі є великий трудовий потенціал, не зайнятий продуктивною працею. Тож питання підвищення зайнятості на сільських територіях є актуальним і своєчасним дослідженням.

Стратегічними напрямками підвищення зайнятості населення сільських територій є: використання матеріальної підтримки та ініціативи безробітних громадян для організації ними власної підприємницької діяльності; удосконалення освітньої та професійної підготовки населення відповідно до потреб економіки та сільського ринку праці; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу через запровадження зеленого туризму; нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що створить передумови для відтворення робочих місць; усунення дисбалансу ринку праці шляхом прийняття необхідних для цього заходів як на макро-, так і на мікрорівнях.

Одним з найперспективніших напрямів забезпечення зайнятості на селі є використання такого виду підприємницької діяльності, як зелений туризм. Саме останній визнаний в Європі як пріоритетний у сфері відпочинку, адже від його ефективного розвитку значною мірою залежить перспектива сільських територій, їх інфраструктура, наповнення місцевого бюджету, ріст добробуту територіальних громад. Крім того, він розширює сферу зайнятості сільського населення, створює нові робочі місця – особливо для жінок.

Список літератури

1. Конституція України, Закон України від 28.06.1996 № 254к-96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.
2. Близнюк В., Яценко Л. Соціальна справедливість у трудовій сфері України: сучасні реалії, проблеми та протиріччя. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4. С. 104-117.
3. Варченко О.М., Свиноус І.В., Понедільчук Т.В. Розвиток підприємництва на базі особистих селянських господарств як засіб покращення якісної складової людського капіталу сільських територій. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 16. Т. 2. С. 114-125.
4. Коденська М.Ю. Людський капітал в системі соціально-економічних відносин: монографія. Уман. нац. ун-т садівництва. Умань: Соцінський М.М. [вид.], 2017. 171 с.
5. Лагодієнко В.В., Шаповалова І.О., Булюк В.В., Демченко А.М. Проблеми розвитку ринку праці сільських територій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. №4. Том 3. С. 299-308.
6. Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Депопуляція сільських територій та мотивація найманих працівників у сфері сільськогосподарського виробництва України. *Бізнес-Навігатор*. 2019. №5-1(54). С. 54-62.
7. Діяльність у сфері сільського зеленого туризму. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Діяльність_у_сфері_зеленого_туризму.
8. Софій О. Аналітична записка «Аналіз регіональної молодіжної політики». Львів: Громадська організація Європейський діалог, 2020. 63 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy. (1996). [Constitution of Ukraine. Law of Ukraine]. № 254k-96-VR dated June 28, 1996. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.
2. Blyzniuk, V., Yatsenko, L. (2017). «Social justice in the labor sphere of Ukraine: modern realities, problems and contradictions». *Stratehichni priorytety*. no. 4, pp. 104-117.
3. Varchenko, O.M., Svyinous, I.V., Ponedil'chuk, T.V. (2021). «Development of entrepreneurship on the basis of personal peasant farms as a means of improving the quality of human capital in rural areas». *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*. issue. 16. vol. 2, pp. 114-125.
4. Kodens'ka, M.Yu. (2017). *Liuds'kyj kapital v systemi sotsial'no-ekonomichnykh vidnosyn*. [Human capital in the system of socio-economic relations]. Uman. nats. un-t sadivnytstva. Uman': Sochins'kyj M.M. [vyd.]. Uman. Ukraine.
5. Lahodiienko, V.V., Shapovalova, I.O., Buliuk, V.V., Demchenko, A.M. (2020). «Problems of labor market development in rural areas». *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. no. 4. vol. 3, pp. 299-308.
6. Lahodiienko, V.V., Lahodiienko, N.V. (2019). «Depopulation of rural areas and motivation of employees in the field of agricultural production of Ukraine». *Biznes-Navihator*. no. 5-1(54), pp. 54-62.
7. Activities in the field of rural green tourism. Available at: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Діяльність_у_сфері_зеленого_туризму.
8. Sofij, O. (2020). *Analitychna zapyska «Analiz rehional'noi molodizhnoi polityky»*. [Analytical note «Analysis of regional youth policy». Non-governmental organization European Dialogue]. Hromads'ka orhanizatsiia Yevropejs'kyj dialoh. Lviv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2022 р.